

DOI 10.4467/2543733XSSB.22.014.16716

DOMINIKA TABIS
Uniwersytet Jagielloński

Recenzja książki:

**Anne Applebaum, *Zmierzch demokracji. Zwodniczy powab autorytaryzmu*,
tłum. Piotr Tarczyński, Wydawnictwo Agora, Warszawa 2020, ss. 280**

W odpowiedzi na aktualne problemy społeczno-polityczne Anne Applebaum podjęła się trudnego i ambitnego wyzwania, jakie stanowi analiza kryzysu demokracji, dotyczącego wiele państw na całym świecie. Tytułem wstępu należy przybliżyć sylwetkę badaczki. Anne Applebaum jest polsko-amerykańską dziennikarką, publicystką, historyczką oraz wielokrotnie nagradzaną autorką publikacji (między innymi Nagrodą Pulitzera) o tematyce szeroko pojętych stosunków międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia komunizmu w Europie. Z uwagi na charakter recenzowanej pracy trzeba zauważyć, że prywatnie jest żoną polityka, Radosława Sikorskiego, pełniącego istotne funkcje urzędowe w polskiej polityce po 1989 roku¹.

Recenzowana publikacja koncentruje się na tematyce stanu demokracji, ale także relacji międzyludzkich wśród aktualnie funkcjonujących społeczeństw. Badaczka zadaje pytania dotyczące aktualnej kondycji ustroju w Polsce, Europie i na świecie. Też, która stara się udowodnić w trakcie całej pracy, jest stwierdzenie, że obecne społeczeństwa przeżywają kryzys demokracji. Autorka osiąga swój cel, łącząc założenia teoretyczne z praktycznymi. Badając przedstawioną problematykę, Anne Applebaum opiera się na analizie bieżących i historycznych wydarzeń ze świata polityki, przeplatając je z osobistymi doświadczeniami. Punkt wyjścia do rozważań stanowią wspomnienia autorki ze spotkania sylwestrowego, jakie zorganizowała wraz z mężem w 1999 roku. Klamrą spinającą analizowane zagadnienia jest porównanie tego wydarzenia do przyjęcia z 2019 roku. Praca kończy się krótką refleksją na temat wybuchu pandemii COVID-19, interpretowaną w kontekście sekurytyzacji oraz bodźca pełniącego swoistą funkcję integracyjną. W efekcie autorka diagnozuje i interpretuje kształtujące się na przestrzeni 20 lat zmiany na scenie politycznej, a także ich wpływ na więzi międzyludzkie. Przekonując, że demokracja ontologicznie nie jest ustrojem silnym oraz stabilnym, lecz potencjalnie utrwalanym przez

¹ Anne Applebaum, <https://www.washingtonpost.com/people/anne-applebaum/>, [dostęp: 27.11.2021 r.].

obywateli i odpowiedzialną działalność polityków, oraz dostrzegając pewne koło zatoczone przez historię, Anne Applebaum ukazuje wpływ realiów politycznych na relacje społeczne zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym.

Publikacja składa się z sześciu rozdziałów. Ze względu na obszerność poruszanych wątków, zadaniem niezwykle trudnym jest syntetyczny opis ich zawartości. W pierwszym rozdziale rozważania skoncentrowane są wokół osobistych wspomnień oraz refleksji na temat transformacji społeczno-politycznych zachodzących na całym świecie w ciągu ostatnich 20 lat. W drugim rozdziale szczegółowej analizie poddane są wydarzenia ze współczesnej węgierskiej sceny politycznej. W trzeciej części perspektywa zostaje rozszerzona na rozważania o sytuacji politycznej w Wielkiej Brytanii oraz historycznych uwarunkowaniach tamtejszej polityki. Czwarta część stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, co spowodowało wzrost popularności ruchów populistycznych i rozczarowanie demokracją, ponadto przybliżona zostaje rola, jaką w tychże procesach odegrały media. Przedostatnia część w szczegółowy sposób analizuje w omawianym kontekście amerykański kazus oraz uwarunkowania popularności Donalda Trumpa. Zwieńczeniem pracy jest refleksja nad aktualną polaryzacją społeczną oraz międzynarodowymi debatami na temat kształtu państwa i roli narodów. Choć żaden z rozdziałów nie dotyczy bezpośrednio aktualnej sytuacji politycznej w Polsce, rozważania nad tą domeną stanowią istotny element każdej z wymienionych części. Ponadto autorka dokonuje swojej analizy w szerokiej perspektywie geograficznej, powołując się na przykłady z całego świata, między innymi Grecji, Hiszpanii, Włoch czy Wenezueli. Moje wątpliwości budzą jednak nazwy rozdziałów, kolejno: *Sylwester, Jak wygrywają demagogowie, Przyszłość nostalgii, Strumienie kłamstw, Ogień na prerii, Wieczność historii*. Z pewnością są one enigmatyczne i budzące ciekawość czytelnika, nie wydają się jednak adekwatne do ich treści. Idealnie nadany jest tytuł książki, oddający w sposób ogólny charakter i nastrój prezentowanych na jej kartach przemyśleń.

Podejmując się niezwykle trudnego zadania analizy stanu współczesnych światowych demokracji, Anne Applebaum musi zmierzyć się z kilkoma trudnościami. Przede wszystkim zmiany zachodzące w tej materii są niezwykle dynamiczne, co czyni ich uchwycenie problematycznym. Po drugie, obszerność tematu oraz różnorodna specyfika państw i uwarunkowań ich działalności powoduje niemożność zastosowania jednolitych kryteriów analizy. Ponadto, jako żona polityka kojarzonego jednoznacznie z opozycją, zmuszona jest przezwyciężyć osobiste sympatie oraz poglądy, tak by nadać rozważaniom obiektywny charakter. Po lekturze książki muszą przyznać, że autorka poradziła sobie z tym zadaniem w sposób przemyślany, profesjonalny, interesujący, ukazując szerokie horyzonty myślowe, a także spełniając kryteria obiektywizmu.

Ogromną wartość nadają publikacji liczne odwołania do wybitnych teoretyków myśli politycznej – od Arystotelesa i Platona, przez Johna Stewarda Milla, aż do Hannah Arendt i Theodora Adorno, dzięki czemu czytelnik uzyskuje pełny obraz koncepcji zjawisk społeczno-politycznych. Dzieła wymienianych autorów „konkurują” ze strategiami współczesnych decydentów politycznych, takich jak Jarosław Kaczyński, Donald Trump, Boris Johnson czy Viktor Orbán. Autorka, zastanawiając się nad przyczynami ich popularności, obnaża stosowane przez nich manipulacje, a także przytacza dowody na zagrożenie demokratycznego ładu w różnych państwach. Argumentacja oparta na przywołaniu wybitnych i ponadczasowych koncepcji politologicznych oraz wydarzeń historycznych czyni opracowanie obiektywnym oraz wiarygodnym.

Kolejnym wartym pochwały zabiegiem jest połączenie naukowych wywodów z odwołaniami do osobistych wspomnień autorki, które uwiarygodniają i uplastyczniają jej stanowiska, szczególnie, gdy dotyczą one spotkań z politykami czy publicystami z całego świata. Ponadto powoływanie się na przedstawicieli z różnych środowisk politycznych, zarówno lewicowych jak i prawicowych, z odmiennych kręgów kulturowych, znacząco rozszerza kontekst i perspektywę rozważań. Należy zaznaczyć, że podczas relacjonowania swoich wspomnień autorka, powołując się na konkretne nazwiska, pośrednio zdradza swoje poglądy. Jednak poprzez subtelny charakter czynionych refleksji, konotacje rodzinne, a także specyfikę badanego tematu, nie jest to zabieg zadziwiający i z pewnością w żaden sposób nieumniejszający wagi publikacji.

Dodatkowo – poprzez rozważania zarówno nad starożytnym jak i współczesnym światem oraz przewijające się przez cały tekst przekonanie, że kryzys demokracji jest zjawiskiem ponadczasowym, które nie może zostać przezwyciężone ze względu na tytułowy powab autorytaryzmu – autorka zmusza czytelnika do refleksji i nie narzuca gotowych recept na rozwiązanie problemu.

Niestety, mimo powyższych niewątpliwych walorów publikacja nie jest wolna od mankamentów. Po pierwsze, wspomniane wyżej koncepcje myślicieli politycznych prezentowane są niekiedy z tak dużym natężeniem, że liczba nazwisk i poglądów z różnych czasów i zakątków świata momentami przytłacza, nadto zbyt radykalne przeskoiki myślowe czynią rozważania chaotycznymi i trudnymi do zrozumienia i ukontekstowania (szczególnie zauważalne w rozdziale drugim). Ponadto znaczna liczba wątków i przykładów powoduje, że są one przedstawiane w sposób powierzchowny. Z pewnością wyselekcjonowanie mniejszej liczby zagadnień, ale ich bardziej szczegółowe przeanalizowanie byłoby zabiegiem pozwalającym na dokładniejsze wytłumaczenie ich związków z aktualną sytuacją polityczną, ponadto korzystniejszym z punktu widzenia czytelnika bez specjalistycznej wiedzy z zakresu politologii, filozofii czy socjologii. Należy również zauważyć, że połączenie zbyt osobistych wspomnień z górnolotnymi rozważaniami na temat chociażby totalitaryzmu czy autorytaryzmu narusza powagę dzieła, wprowadzając elementy trywializmu².

Autorka posługuje się językiem z pogranicza naukowego oraz publicystki. Jest on jednak jasny, precyzyjny i poprawnie oddaje charakter publikacji. Anne Applebaum, operując pojęciami z różnych dziedzin nauk społecznych, wykorzystuje adekwatny aparat pojęciowy, a tekst pozostaje wolny od błędów językowych, czyniąc całość starannie przygotowanym opracowaniem. Należy jednak uwzględnić fakt, że ze względu na liczne niesprecyzowane zagadnienia z zakresu filozofii, politologii i socjologii jest to książka skierowana do czytelnika, który zgłębił wiedzę w tym zakresie, przynajmniej na podstawowym poziomie. Publikacja opatrzona jest przypisami końcowymi, jednak w związku z powyższymi uwagami korzystniejsze byłyby odwołania na dole strony, które w łatwiejszy i szybszy sposób pozwalałyby czytelnikowi na uzupełnienie wiedzy z zakresu ogólnie ujętych wątków.

Podsumowując powyższe uwagi, pomimo refleksji o charakterze krytycznym z całą pewnością stwierdzam, że książka pod tytułem *Zmierzch demokracji. Zwodniczy powab*

---

² Modelowym przykładem jest uwaga o „nagotowanych z teściową kilku garach gulaszu i pieczonych buraczków”.

autorytaryzmu autorstwa Anne Applebaum jest opracowaniem przenikliwym, obiektywnym, ciekawym, a także analizującym w szczegółowy sposób najważniejsze zagadnienia. Lektura ta jest rozprawą o ustrojach, doktrynach, polityce, ale także o ludziach i łączących ich więziach. Z podjętego trudnego intelektualnego zadania autorka wywiązała się w staranny i profesjonalny sposób. Ze względu na rosnącą obecnie w Polsce, ale i na świecie polaryzację społeczną, powyższe dzieło z pewnością stanowi cenny element debaty nad stanem funkcjonowania współczesnych społeczeństw.

Dominika Tabis, doktorantka w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Absolwentka kierunków stosunki międzynarodowe i bezpieczeństwo narodowe. Autorka artykułów w czasopismach naukowych oraz rozdziałów w monografiach.

Prelegentka międzynarodowych i ogólnopolskich konferencji naukowych, a także mówczyni debat oksfordzkich. Uczestniczka projektów naukowych z zakresu zarządzania zasobami ludzkimi, pracy w środowisku międzynarodowym oraz analizy statystycznej, jak również kursów doształcających organizowanych przez międzynarodowe ośrodki naukowe, takie jak Yale University czy Stanford University. Stypendystka East Carolina University. Główne zainteresowania badawcze: historia myśli politycznej, polityka wewnętrzna Polski, reformy wewnętrzne UE oraz stosunki polsko-amerykańskie.